

Εἰδικώτερον καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν «κλίμακα», ἡ χριστιανικὴ πίστις ἀντιστοιχεῖ εἰς μίαν μικτὴν διαβάθμισιν, ὅπου ἡ ἀναλογία τοῦ ἀρνητικοῦ σκέλους, τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτεξουσίου, εἶναι κατὰ πολὺ ὑπερτέρα. Τὸ ἀντίθετον προφανῶς ἰσχύει διὰ τοὺς πιστοὺς τῶν λεγομένων ἐπιστημονικῶν καὶ ὑλιστικῶν κοσμοθεωριῶν. Καὶ ἐδῶ ὁμοίως ὑπάρχει πίστις, ἀλλὰ μὲ ὑπερτέραν ἀναλογίαν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος.

Εἶναι φανερὸν ἐντεῦθεν ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως εἶναι ἄλλοτε ἄλλο, καὶ ποικίλλει ὄχι μόνον ἀναλόγως μὲ τὴν κοσμοθεωρίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται, ἀλλ' ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τῆς ἰδίας κοσμοθεωρίας.

Μεσαιωνικὴ Φιλοσοφία

Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ Σχολαστικοὶ

Ὁ Χριστιανισμὸς, ἐνῶ ἀρχισε ὡς ἠθικὴ διδασκαλία, ἐξειλίχθη εἰς φιλοσοφικὸν σύστημα διὰ τῆς φιλοσοφίας τῶν πατέρων καὶ τῶν σχολαστικῶν.

Αἱ θεωρητικαὶ βάσεις τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνεπτύχθη ἡ μετέπειτα μεσαιωνικὴ φιλοσοφία (Ἀπολογηταὶ καὶ Σχολαστικοὶ) δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς δύο λέξεις: «ἐλευθερία βουλήσεως». Ἡ ἔννοια αὕτη ἐξυπακούεται ὡς προϋπόθεσις εἰς ὅλα τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Εἷς καὶ μόνος Θεὸς δημιουργὸς τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενός - σκοπιμότης εἰς τὴν Δημιουργίαν - θεία πρόνοια - ἀθανασία ψυχῆς - καταλογισμὸς καὶ εὐθύνη - μέλλουσα κρίσις - ἀνταπόδοσις.

Ὁ ὅρος «χριστιανισμὸς» λοιπόν, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν «κλίμακα», θὰ ἐρμηνευθῆ, ὅπως ὅλαι αἱ λέξεις, μὲ μίαν διαβάθμισιν, μικτὴν πάντοτε, ἀλλὰ πλησιάζουσαν πρὸς τὸ βουλευσιαρχικὸν ἄκρον. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀρνεῖται τὸν παρόντα κόσμον, ἀλλ' ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἣτις ταυτίζει τὸ θεῖον πότε περισσότερον μὲ τὴν μίαν ἔννοιαν (τὴν θετικιστικὴν) καὶ πότε περισσότερον μὲ τὴν ἄλλην, (τὴν ἰδεαλιστικὴν) εἰς διαφόρους μικτὰς θέσεις τῆς «κλίμακος», πλησιάζουσα ἀναλόγως καὶ τὸ ἓνα ἄκρον αὐτῆς ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο, μὲ τὰ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα συστήματα τῶν μεγάλων φιλοσόφων, ἐν ἀντιθέσει, λοιπόν, μὲ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα ὁ Χριστιανισμὸς ἐγκαθιδρύει τὴν θεότητα ἀποφασιστικῶς ἐγγὺς πρὸς τὸ ἓνα ἄκρον, τὸ βουλευσιαρχικόν.

Εἶναι ἐντεῦθεν ἐπόμενον νὰ συγγενεύουν πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν ὅσα συστήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πλησιάζουν πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ἡ ἰδεοκρατία τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Πλατωνισμοῦ καθόλου, ἡ τελεολογία τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ μο-

νοθεϊσμός και τὰ περὶ θείας προνοίας διδάγματα τῶν Στωϊκῶν εἶναι, κατ' ἀκολουθίαν, ἰδέαι παρὰ πολὺ συγγενεῖς πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Τὰς ἀπόψεις δὲ αὐτὰς ἐπικαλοῦνται οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας και οἱ Σχολαστικοὶ διὰ τὴν ἐπὶ φιλοσοφικῶν βάσεων θεμελίωσιν τῆς Χριστιανικῆς Διδασκαλίας.

«Ἡ σύνθεσις αὐτῆ Χριστιανισμοῦ και Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐμφανίζεται, κατ' ἀκολουθίαν, ὡς ἱστορικὴ ἀνάγκη και χρησιμεύει ὡς ἕνας τρόπος ἀμύνης τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τῶν ἐναντίον αὐτοῦ ἐχθρικῶν ἐπιθέσεων».

Ἄλλ' ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν μέσων αἰώνων και γενικώτερα περὶ μεσαιωνικῆς νοοτροπίας ἢ περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐπικρατούσης σχολαστικῆς ἀντιλήψεως, οὐδόλως σημαίνει ὅτι αἱ ἰδέαι ὅλων τῶν ἀνθρώπων τῆς μακραίωνος αὐτῆς περιόδου ἦσαν ἀπαράλλακτα τυποποιημένα. Κρίνοντας τὴν ἐποχὴν αὐτὴν μὲ ἀναλογικὴν βᾶσιν, ἀναγνωρίζομεν ὁμοίως τὴν διαρχικὴν φύσιν και τῆς μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας.

Φανατισμός-μισαλλοδοξία - σχολαστικὴ προσήλωσις πρὸς τὸ πνεῦμα και τὸ γράμμα τῆς Ἀγίας Γραφῆς μὲ εἰς ἑλευθερίαν τῆς βουλήσεως ὡς βασικὴν προϋπόθεσιν ἀφ' ἑνὸς — εὐρεῖται μετακινήσεις πρὸς τὸ ἀντίθετον, τὸ θετικιστικὸν ἄκρον «τῆς ἀντιφατικῆς κλίμακος» ἀφ' ἑτέρου, ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν διανοητικῶς προηγμένων. Ἴδου τί εἶναι ὁ Μεσαίων.

Και κατὰ τὴν ἐποχὴν, λοιπόν, αὐτὴν τοῦ λεγομένου στενοῦ σχολαστικισμοῦ, φιλόσοφοι και θεολόγοι κατατρέβονται γύρω ἀπὸ τὰ ἴδια προβλήματα, αἶψα και σήμερον ἀπασχολοῦν τὴν φιλοσοφικὴν διανόησιν ὑπὸ ἄλλην ἴσως μορφήν και διατύπωσιν.

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Μεσαίωonos, διαχωρίζοντες τὴν ὁδὸν τῆς πίστεως ἀπὸ τὴν ὁδὸν τῆς γνώσεως — τὰς λογικὰς ἀληθείας ἀπὸ τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως — ὁμιλοῦντες περὶ διπλῆς ἀληθείας — διαστέλλοντες τὴν ἐσωτερικὴν ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμπειρίαν και δεχόμενοι ὅτι διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας λαμβάνομεν γνῶσιν τῆς ψυχῆς και τῶν ὑπερσυσθητῶν ἐν γένει πραγμάτων, διαχωρίζοντες ὅρια μεταξὺ λόγου και ἀποκαλύψεως, ἐπιστήμης και πίστεως — ἀποδεχόμενοι, ὅπως ὁ Ἀβερροῖσμός (φιλοσοφία τῶν Ἀράβων), ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως εἶναι ἀπλῶς ἕτερα μορφή τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως, εἴτε ἀποδεχόμενοι λογικὴν θρησκείαν, ἣτις συγκροτεῖται ὑπὸ τοῦ νοῦ ἀνεξαρτήτως τῆς ἀποκαλύψεως (Ἰουδαϊκὴ φιλοσοφία), ἔστω μελετῶντες τὰς τρεῖς κυρίας κατευθύνσεις τῆς ἀκμῆς τῆς Σχολαστικῆς φιλοσοφίας: Ἀβερροῖσμόν-Αὐγουστινισμόν - Ἀριστοτελισμόν-ἢ ἐρευνῶντες ἀκόμη τὰ διὰ τοῦ συστήματος Θωμᾶ τοῦ Ἀκρινάτου διαγραφόμενα ὅρια μεταξὺ λόγου και ἀποκαλύψεως, ἐπιστήμης και πίστεως — διαχωρίζοντες τὴν ὁδὸν τῆς ἀποκαλύψεως ἀπὸ τὴν ὁδὸν τῆς νοησιαρχίας ἢ τὴν ὁδὸν τοῦ συναισθήματος και τῆς μυστικίζουσῆς θρησκευτικότητος (τὴν ἐνορατικὴν ὁδόν) ἀπὸ

τὴν ἀντίθετον ὁδόν, τῆς λεγομένης λογικῆς γνώσεως —, στὴν οὐσία καὶ κατὰ βάθος, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ διεχώριζαν τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος ἀπὸ τὴν ἀρνητικῶς νοουμένην ἔννοιαν τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐκινουῦντο κατὰ μῆκος τῶν βαθμίδων τῆς «κλίμακος».

Ἡ αἰτιοκρατικὴ ὁδός, ὡς ἀντιμέτωπος τῆς μὴ αἰτιοκρατικῆς ὁδοῦ, ἀναγνωρίζεται εὐχερῶς εἰς τὰς μακροχρονίους ἔριδας, αἵτινες ἔθεσαν τὴν ἰδιότυπον αὐτῶν σφραγίδα εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ Μεσαίωνα, καὶ αἵτινες εἶναι γνωσταὶ ὡς ἔριδες μεταξὺ Διαλεκτικῶν καὶ Ἀντιδιαλεκτικῶν - Νομιναλιστῶν καὶ Ἀντινομιναλιστῶν - Φραγκισκανῶν καὶ Δομινικανῶν.

Σχολιάζοντες τὴν μεταξὺ Διαλεκτικῶν καὶ Ἀντιδιαλεκτικῶν διαμάχην, δυνάμεθα πολὺ εὐχερῶς νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι οἱ μὲν Διαλεκτικοὶ ἦσαν ὁταδοὶ τῆς αἰτιοκρατικῆς ὁδοῦ, οἱ δὲ ἀντιδιαλεκτικοὶ τῆς βουλευσιαρχικῆς. Ὁμοίως καὶ κατ' ἐπέκτασιν, οἱ Νομιναλισταὶ καταλαμβάνουν θέσιν ἐγγύς πρὸς τὸ βουλευσιαρχικόν, τὸ ἀρνητικὸν ἢ ἰδεαλιστικὸν ἄκρον τῆς κλίμακος, οἱ δὲ ἀντινομιναλισταὶ, ἀντιθέτως, πρὸς τὸ ρεαλιστικόν.

Τέλος Φραγκισκανοὶ καὶ Δομινικανοὶ ἀναμοχλεύουν ὑπὸ μίαν καινοφανῆ φρασεολογίαν τὸ ἴδιον μητρικὸν πρόβλημα, ὅπερ καὶ σήμερον ἀπασχολεῖ τοὺς νετερμινιστὰς καὶ ἰντετερμινιστὰς, ὅλη δὲ ἡ σχετικὴ ὀρολογία τῶν δύο ἀντιμαχομένων παρατάξεων καὶ ἡ συγχώνευσις Πλατωνικῶν - Νεοπλατωνικῶν καὶ Ἀριστοτελικῶν ἰδεῶν μετὰ ἰδεῶν ἐκ τῆς φιλοσοφίας τῶν πατέρων καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, εἶναι τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια, ὅπως τοῦτο παραστατικῶς ἐκφράζεται μὲ τὴν σχηματοποιημένην διὰ τῆς «ἀντιφατικῆς κλίμακος» γνωσιολογίαν.

Ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν ἀρχίζει ὁλονὲν νὰ ὑποχωρῇ ἡ μεσαιωνικὴ πίστις εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν δῆθεν ἐν τῷ κόσμῳ διευθυνομένην ἐξέλιξιν καὶ σκοπιμότητα.

Ὁ Νόμος τῆς αἰτιότητος ἔρχεται εἰς τὸ προσκῆνιον καὶ καθίσταται εἰς γενικὸν σύνθημα τοῦ ἀνεγειρομένου ἐπιστημονισμοῦ, τῆς ἐν καλπασμῷ πλέον ἐπιστήμης.

Μία νέα παλιρροιακὴ κίνησις, παραμερίζουσα τὸ ἕνα σκέλος τῆς ἀντιφάσεως ὑπὲρ τοῦ ἄλλου, ἔχει ἤδη ἀρχίσει.

Τὸ παλιρροιακὸν αὐτὸ κύμα, ὅπερ διήνοιξε εὐρέως, τὴν αἰτιοκρατικὴν ὁδόν, ἐξεδηλώθη σαφῶς μὲ τὴ μεγάλη πνευματικὴ ζύμωσι τῆς Ἀναγεννήσεως (Λεονάρδος Ντὰ Βίντσι - Κέπλερος Γαλιλαῖος - Κοπέρνικος - Νεύτων).

«Ἡ φιλοσοφία τῆς Ἀναγεννήσεως ἤχηθη εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ φύσις δὲν διέπεται ὑπὸ τινος ἐλευθέρας βουλευτικῆς ἐνεργείας, ἀλλ' ὑπὸ μηχανικῶν νόμων, καθοριζόντων τὸ πᾶν ἐν αὐτῇ. Τὴν μηχανιστικὴν ταύτην ἀντίληψιν ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ

ὁ Καρτέσιος καὶ εἰς τὰ ἔμψυχα ὄντα, ἅτινα καὶ ἐθεώρησε ὡς αὐτόματα, ἐστερημένα οἴασδήποτε ἐλευθερίας. Εἰς τὸ τέλος ὅμως ἐφάνη εἰς τὸν Γάλλον φιλόσοφον ἀδύνατος ἢ ἀναγωγὴ τοῦ ψυχικοῦ βίου εἰς συνισταμένην μηχανικῶν ἐνεργειῶν καὶ κινήσεων, δηλ. ἐφάνη ἀδύνατος ἢ ἐρμηνεία τῶν ψυχικῶν φαινομένων μόνον διὰ τῆς αἰτιοκρατικῆς ὁδοῦ, δι' ἣν καὶ περιῆλθε εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δεχθῆ τὴν ὑπαρξιν ψυχῆς, ἐφωδιασμένης μὲ ἐλευθέραν βούλησιν.

Ἄλλὰ καὶ ἡ διαρχία τοῦ Καρτεσίου δὲν εἶναι ἄλλο τι, παρὰ ὁ συμβιβασμὸς τῶν δύο ἀντιφατικῶν ἐννοιῶν, αἰτιότητος καὶ μὴ αἰτιότητος.

Ὁ Spinoza ὑπεστήριξε ὅτι «ὁ συμβιβασμὸς αὐτὸς εἶναι δεινὴ πλάνη καὶ ὅτι ἡ ὑπαρξις πλάσματός τινος οἴουδηποτε, δυναμένου νὰ διαφύγῃ τὴν ἐξάρτησιν ἐκ τῆς ἀλύσεως τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν, ἥτοι ἡ ὑπαρξις ὄντος ἔχοντος ἐλευθέραν βούλησιν ἐν μέσῳ τῆς αἰτιωδῶς καθοριζομένης ἀλληλουχίας τῶν ἐνεργειῶν τοῦ σύμπαντος, εἶναι κάτι ἀκατανόητον» ἢ «ἀντιβαίνει δὲ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν στοιχειώδη λογικὴν».

Ἄλλὰ πρὸς ποίαν λογικὴν; Διότι ἡ λογικὴ μας ἔχει δύο ὄψεις, θετικὴν καὶ ἀρνητικὴν.

Ὁμολογουμένως «λογικὸν» εἶναι ὅ,τι ἀπορρέει ἀπὸ τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, ἀλλὰ συγχρόνως «λογικὸν» εἶναι καὶ ὅ,τι συμπίπτει μὲ τὴν ἀρνήσιν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ νόμου, μὲ τὴν ἀρνητικὴν πρὸς τὴν αἰτιότητα ἐννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου.

«Πῶς εἶναι δυνατόν», λέγει ὁ Spinoza, ἀκολουθώντας προφανῶς τὴν αἰτιοκρατικὴν ὁδὸν «νὰ νοηθῆ ὅτι ἐν μέσῳ τῶν πρὸς ἀλλήλας ἀδιαρρήκτως συνδεδεμένων καὶ ἀπ' ἀλλήλων στενῶς συνεξαρτωμένων ἐνεργειῶν τῆς φύσεως, πῶς νὰ νοηθῆ ὅτι ὑπάρχει ἓνα πολλοστημόριον τοῦ ἀπείρου, μὴ καθυποτασσόμενον εἰς τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὴν οἰκονομίαν τοῦ σύμπαντος (ἐν προκειμένῳ ἐννοεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν καθολικὴν αἰτιότητα), ἀλλὰ δοῶν κατ' ἀρέσκειαν ἐλευθέρως καὶ ἀναλόγως τῶν ἰδιοτροπιῶν τῆς στιγμῆς;»

Βούλησις, κατὰ τὸν Σπινόζα, εἶναι τὸ ἐν τῇ συνειδήσει ἀποκαλυπτόμενον ὁρμέμφυτον. Βούλησις ἐλευθέρη, κατὰ τὸν Σπινόζα, δὲν ὑφίσταται, διότι, ἐν μέσῳ τῶν αἰτιωδῶς καθοριζομένων συνειρημῶν τῶν ἀπείρων ἐνεργειῶν τῆς φύσεως, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀρχὴ νέας δράσεως.

Ἄλλ' οὔτε ὁ Spinoza, παρὰ τὸν φανατισμὸν τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ ἐξαιρέσιν τοῦ ἰσχύοντος κανόνος—τοῦ κανόνος ὅτι εἶναι φύσει ἀδύνατον ὁ ἄνθρωπος νὰ παραμείνῃ περισσότερον ἀπὸ μίαν μόνον στιγμὴν ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἄκρου τῆς «κλίμακος».

Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ὁδοῦ (τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἄκρου).

τῆ ἀληθείᾳ ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει καὶ φθάνει καὶ ἱστάμενος ἐκεῖ θεᾶται τὸν κόσμον, ἀλλὰ διὰ μίαν μόνον στιγμὴν. Μὴ δύναμενος ὅμως νὰ κρατηθῆ περισσότερον, μεταχωρεῖ πάραυτα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀσυναίσθητος εἰς μίαν ἄλλην μικτὴν θέσιν.

Ἔτσι καὶ ὁ Σπινόζα δέχεται πλὴν τῆς λογικῆς γνώσεως καὶ τὴν ἔνορατικὴν γνῶσιν, πλὴν τῆς αἰτιοκρατικῆς ὁδοῦ καὶ τὴν ἔνορατικὴν ὁδόν. Ἄλλ' ὡς ἔνορατικὴν ὁδὸν συνήθως ἐννοοῦμεν, εἴτε τὴν ὁδὸν τῆς αἰτιώδους ἀλληλουχίας—τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος εἴτε, ἀντιθέτως, τὴν ὁδὸν ποὺ διανοίγεται διὰ τῆς ἀντιφατικῆς ἐννόας, τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας.

Ἐκ τῶν ἀπειρῶν ἰδιωμάτων τῆς θείας οὐσίας γνωρίζομεν, ἐπιλέγει, δύο: τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ὕλην, ἀλλ' ἡ μὲν ὕλη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος, τὸ δὲ πνεῦμα προφανῶς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως.

Μεταξὺ σωματικοῦ καὶ ψυχικοῦ, συνεχίζει ὁ ἴδιος, οὐδεμία αἰτιώδης συνάρτησις εἶναι δυνατόν νὰ ὑφίσταται». Καὶ εἶναι προφανές ὅτι κάθε σωματικὸν ἴσον αἰτιότητος, ἐνῶ κάθε ψυχικὸν ἴσον ἄρνησις τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος.

Ὁ Σπινόζα ἀρνεῖται μετὰ ἰσχυροφροσύνης τὴν ἔννοιαν τῆς σκοπιμότητος. Ὑπαρξὶς σκοποῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκλείεται κατὰ τὸν Σπινόζα.

Ἀποκλείων ὅμως τὸν σκοπὸν ἐν τῇ Δημιουργίᾳ ἀποκλείει καὶ τὴν ὑπαρξὶν ἐνσυνειδήτου Δημιουργοῦ, ἐφωδιασμένου μὲ ἐλευθέραν βούλησιν.

Ὁ Κόσμος ὡς ὅλον, ἐπιλέγει, οὐδένα δύναται νὰ ἐξυπηρετῆ σκοπὸν, ἀποδεχόμενος, ὡς φαίνεται, μᾶλλον τὴν ἔννοιαν τῆς καθολικῆς μηχανικῆς αἰτιότητος, ἣτις ὁδηγεῖ κατ' εὐθείαν εἰς τὸ ἀναπόφευκτον εἶμαρμένον.

Ὁ Σπινόζα ἀρνεῖται ἀκόμη ὅτι εἶναι δυνατόν καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα τοῦ Κόσμου νὰ κατατείνουν εἰς σκοπούς, ἐπειδὴ ὁ σκοπὸς προϋποθέτει ποικιλίαν ἀποτελεσμάτων, ἐλευθέραν ἐκλογὴν καὶ δυνατότητα ἀλλαγῆς, καὶ ἀντιφάσκει, ὡς λέγει, εἰς τὴν λογικὴν ἀναγκαστικότητα, μεθ' ἧς προέρχονται ἐκ τοῦ Θεοῦ Νοῦ.

Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἀπορρίπτει ὁ Σπινόζα καὶ τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον αὐτεξούσιον, θεωρῶν πάσας τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων ἐξηρητημένας κατ' ἀνάγκην ἐξ αἰτίων.

Ἄλλ' ἐνῶ ἀρνεῖται τὸ θεῖον αὐτεξούσιον μὴ ἀποδεχόμενος σκοπιμότητα εἰς τὴν Δημιουργίαν, ἣτις σκοπιμότης ἐφ' ὅσον τυχὸν ὑπάρχει, ἀπορρέει φυσικὰ ἐκ τῆς προϋποθέσεως περὶ θείας ἐλευθέρας βουλήσεως, ἐνῶ λοιπὸν ἀφ' ἐνὸς ἀρνεῖται τὸ θεῖον αὐτεξούσιον, ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ παραλλήλως, ἀντιφάσκων ἴσως ἐν ἀγνοίᾳ του, ἀποδέχεται τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ὡς πρωταρχικὴν ἰδιότητα τῆς θείας οὐσίας.

Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι ὑπολαμβάνει τὸ θεῖον ὡς μὴ

ἐξαρτώμενον ἐξ ἄλλης αἰτίας, ὡς ἔχον ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτοτέλειαν ὑπάρξεως, ὡς αὐταίτιον, ὡς δυνάμενον δηλονότι νὰ εἶναι αἰτία ἑαυτοῦ.

Ἄλλὰ μία αἰτία, ἣτις δὲν προέρχεται ἐξ ἄλλης αἰτίας καὶ γεννᾶται ἀφ' ἑαυτῆς, ἔχει τὴν ὑπερνοητὴν ἰκανότητα νὰ ἐπιτυχῆ ἀρχὴν δράσεως δημιουργοῦσα αἰτίας ἐκ τοῦ μηδενός, θέτουσα σκοποὺς καὶ καταστρώνουσα σχέδια δι' ἐλευθέρας ἐκλογῆς.

Ἐντεῦθεν καθίσταται φανερόν ὅτι καὶ ὁ Spinoza δέχεται συγχρόνως καὶ ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξιν σκοπιμότητος εἰς τὴν Δημιουργίαν ἀποδεικνύοντας ἔτσι ὅτι, ὅπως ὅλοι οἱ ἐπὶ τοῦ πλανήτου θνητοί, ἀπαράλλακτα καὶ αὐτός, γνωσιολογικῶς, δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς θουλικῆς ἀντιφάσεως.

Ἐξ ἄλλου αὐτὴ ἡ ἀνεξαρτησία καὶ αὐτοτέλεια, ἣτις χαρακτηρίζει κατὰ τὸν Spinoza τὴν θεϊαν οὐσίαν, ἢ ἄλλως ὑπὸ τοῦ ἰδίου καλουμένη αὐταιτιότης, δὲν εἶναι τίποτε περισσότερον ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην συναίσθησι περὶ τῆς ἐλευθέρας μας βουλήσεως ἣτις προβαλλομένη πρὸς τὰ ἔξω νοεῖται ὡλοκληρωμένη εἰς τὸ θεῖον.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Spinoza ὑποστηριζομένη αὐτοτέλεια τῆς θείας οὐσίας εἶναι προφανῶς ἀνθρωπομορφικοῦ τύπου, δὲν θὰ ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατόν νὰ συλληφθῆ ὡς ἔννοια, ἂν ἔλιπεν ἡ αὐτονόητος συναίσθησις τῶν ἀνθρώπων περὶ τῆς μερικῆς βουλητικῆς ἐλευθερίας των.

Μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, κατακτῶσα συνεχῶς ἔδαφος, παραμερίζει ὅλον ἐν καὶ περισσότερον τὴν ἔννοια τῆς σκοπιμότητος καὶ ὅλας τὰς συναφεῖς πρὸς αὐτὴν ἔννοιας.

Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ πρόθεσις ἐνός οἰουδήποτε σκοποῦ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ Θεοῦ ἐξυπονοεῖ ἐλευθέραν βούλησιν (ἀνθρώπινον ἢ θεῖον αὐτεξούσιον). Ἡ ἰδέα λοιπὸν περὶ ὑπάρξεως σκοπιμότητος στῆ Δημιουργία μὲ κέντρο τὸν ἀνθρώπο, ἢ ἰδέα τῆς τελεότητος ἢ ὁ Τελεολογισμός, ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν προϋπόθεσι ἐνός αὐτοβούλου Θεοῦ, καὶ ἡ ἀντίληψις αὐτῆ περὶ θείας ἐλευθέρας βουλήσεως δὲν εἶναι παρὰ ἐπέκτασις πρὸς τὰ ἔξω τῆς ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν μας αὐταποδείκτου καὶ πανανθρώπινης ἰδέας περὶ ἀνθρωπίνου αὐτεξουσίου.

Πῶς ὅμως ὁ ἀνθρώπος συναισθάνεται ὡς αὐτονόητα δύο πράγματα ἀμοιβαίως ἀντιφατικά, αὐτὸ εἶναι τὸ πλέον σκοτεινὸν σημεῖον τῆς Γνωσιολογίας, καὶ κατὰ κυριολεξίαν τὸ μοναδικὸν ἢ μητρικὸν πρόβλημα τῆς Φιλοσοφίας.

Λόγω τῆς ἀντιφατικῆς φύσεως τοῦ προβλήματος εἶναι ἀδύνατον νὰ νοηθῆ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἐννοιῶν ἢ ὑπαρξίς μιᾶς οἰασδῆποτε ὁροθετικῆς γραμμῆς. Ποῦ τελειώνει ἡ ἀναγκαιότης τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ ποῦ ἀρχίζει τὸ αὐτεξούσιον, ὅπως

τοῦτο ἐτονίσθη καὶ πάλιν ἄνωτέρω, εἶναι ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ προβλήματος ἐρώτησις οὐτοπιστική.

Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν, λοιπὸν, παραμερίζεται ὀλίγον ἢ ἄποψις περὶ σκοπιμότητος, περὶ αὐτεξουσίου, ἀπὸ τῆ λεγομένη ἐπιστημονικῆ μέθοδο, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος.

«Ἡ παρατήρησι τοῦ Λεονάρδου Ντὰ Βίντσι διὰ μιὰ ἐπιστήμη εἶναι τελεία, ἐφ' ὅσον εἶναι μαθηματικὴ, εἶχε γίνεαι ἀποδεκτὴ κατὰ γενικὸ κανόνα ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονας. Ἄν μπορούσε νὰ δοθῆ μιὰ πλήρης μαθηματικὴ περιγραφή τοῦ κόσμου, ἐπιστεύετο διὰ ἢ ἐπιστήμη θὰ εἶχε ὀλοκληρωθῆ» (Sullivan).

Πολλοὶ μάλιστα ἐξεδηλοῦντο μὲ ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν ὑπὲρ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν δι' αὐτῶν ἐκφραζομένων αἰτιωδῶν σχέσεων, φθάνοντες μέχρι τοῦ νὰ δέχωνται ὅτι καὶ ὁ Θεὸς θὰ εἶναι μαθηματικός.

Τὸ ἰδεῶδες τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν ἦτο ἢ διὰ τῶν μαθηματικῶν παράστασις τῆς φύσεως καὶ ἢ ἀποκλήρυξις πάσης πνευματοκρατικῆς ιδέας, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ καταστῆ ποτε δυνατόν.

Οὕτω «παρὰ τὴν φαινομενικὴν κυριαρχίαν τῶν ὀλιστικομηχανικῶν ἀπόψεων κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἐντελῶς ἢ πνευματοκρατικὴ ἀντίληψις τοῦ κόσμου»¹.

Ὁ Sullivan ἀναφέρει ὅτι ἀκόμη καὶ ὁ Νεύτων ἐπίστευε πὼς ἢ ἀπόπειρα τῆς διὰ τῶν μαθηματικῶν περιγραφῆς τῆς φύσεως ἦτο ἓνα ἐγχείρημα, ποὺ ἤμποροῦσε νὰ ἐπιτύχη, ἀλλ' ἴσως καὶ ὄχι. Καὶ αὐτὸ φανερώνε: πὼς ὁ μεγαλοφυῆς ἐπιστήμων διησθάνετο ὅτι ἢ ἀνθρωπίνη γνῶσις περὶ τοῦ κόσμου δὲν ἤμπορεῖ νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τοῦ ἐνὸς ἀποκλειστικῶς σκέλους, τοῦ αἰτιοκρατικοῦ. Διησθάνετο, δηλαδή, ὅτι ἢ ἀνθρωπίνη γνῶσις πηγάζει καὶ ἀπὸ τὰ δύο ἡμίση τῆς ἀντιφάσεως, τὴν αἰτιότητα καὶ τὴν ἄρνησιν αὐτῆς.

Ἄξιζει ἐνταῦθα νὰ ἐπανέλθωμεν διὰ μιὰν ἀκόμη φηρὰν εἰς τὰ ἴδια καὶ νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι τὸ γνωστικόν μας ὄργανον, κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς γνωστικῆς του ἀποστολῆς, ἄγεται καὶ φέρεται ἀπὸ τὴν θέσιν εἰς τὴν ἄρνησιν καὶ ἀπὸ τὴν ἄρνησιν εἰς τὴν θέσιν, μετακινούμενον συνεχῶς ἀπὸ τὸν ἓνα δρόμον εἰς τὸν ἄλλον, ἀπὸ τὴν αἰτιότητα εἰς τὸ αὐτεξούσιον καὶ ἀνιστρόφως, καὶ ὅτι οἰαδήποτε γνῶσις καὶ οἰαδήποτε ἀλήθεια εἶναι πάντοτε ἢ σύνθεσις τῶν δύο αὐτῶν ἀντιφατικῶν κατευθύνσεων.

Ἡ ἐν λόγῳ ἀλήθεια ἴσχυσεν εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς τῆς ἱστορίας καὶ προϊστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀσχέτως ἂν αὐτὰ τὰ

1. Γ. Ν. Παλαιολόγου «Ἡ Ἀντίθεσις ἐν τῇ Ψυχολογικῇ ἐρευνῇ» (ἐκδοσις δευτέρα).

δύο πράγματα, τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀρνητικόν, συνδυάζονται ἐκάστοτε εἰς διαφόρους ποσοστιαίας ἀναλογίας.

Ἡ μεγάλη πρῶτος τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ αἱ κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν δὲν εἶναι λοιπὸν, ἀν θέλετε νὰ μάθετε, τίποτε ἄλλο, παρὰ ἓνα ἐπακόλουθον τῆς ὀριστικῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, μὲ ἄλλα λόγια τῆς μεταθέσεως τοῦ κέντρου τῆς γνωσιολογίας πρὸς τὸ θετικὸν ἄκρον τῆς «κλίμακος».

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ποὺ χαρακτηρίζεται καὶ ὡς ἐποχὴ Διαφωτισμοῦ, ἡ ἐπιστήμη ἀποχωρίζεται εἰς μίαν σχεδὸν ἀνεξάρτητον κίνησιν, πολὺ ὀλίγον ἐνδιαφερομένη διὰ τὴν Μεταφυσικὴν καὶ τὴν Θεολογίαν. Ἀπομακρύνεται δηλαδὴ ὅλον ἐν καὶ περισσότερον ἀπὸ τὸ βουλευσιαρχικὸν ἄκρον, ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἰντελερμινισμοῦ.

«Περισσότερον ὡς ἐποχὴ διαφωτισμοῦ περιγράφεται ἡ ἐκ τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἐξορμηθεῖσα μεγάλη φιλοσοφικὴ κίνησις, ἣτις μετὰ τὸν ἐκτοπισμὸν ὑπὸ τῶν Φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν τῆς φιλοσοφίας τῶν σχολαστικῶν, ἠδραίωσε τὴν πεποίθησιν περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς ἐπιστήμης» (Λούδερης) δηλ. ἔφερε εἰς τὸ προσκῆνιον τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος. Ἡ κίνησις αὕτη τοῦ Διαφωτισμοῦ ἐτάχθη ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ θετικοῦ καὶ κατὰ τοῦ ἀρνητικοῦ σκέλους τῆς μεταξὺ αἰτιότητος καὶ αὐτεξουσίου ἀντιφάσεως (Βέκων - Λόκ).

Μεταξὺ τῶν Γάλλων ὁπαδῶν τοῦ διαφωτισμοῦ διακρίνονται ὁ Μοντεσκιέ, ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Ρουσσώ. Ἄλλ' ὁ Ρουσσώ, τέως ὁπαδὸς τῆς κινήσεως τοῦ διαφωτισμοῦ, δηλ. τῆς αἰτιοκρατικῆς συλλογιστικῆς μεθόδου, ἀντεπεξέρχεται πρῶτος κατὰ τοῦ Διαφωτισμοῦ, τονίζων τὴν ὑπεροχὴν τῆς διαισθητικῆς γνώσεως ἐναντι τῆς συλλογιστικῆς. Προφανῶς δὲ διὰ τοῦ ὅρου «διαισθητικὴ γνώσις» ἐννοοῦσε τὴν γνῶσιν τὴν ἐπιτυγχανομένην διὰ τῆς βουλευσιαρχικῆς ὁδοῦ (Τελεολογικὴ ἢ μὴ αἰτιοκρατικὴ ὁδός).

Εἶναι φανερὸν ὅτι καὶ ἡ λέξις «διαισθησις» εἶναι, ὅπως ὅλαι αἱ λέξεις, μικτὴ, καὶ χρησιμοποιεῖται ἐκάστοτε καὶ ἐκ περιτροπῆς ἢ μὲ τὴν θετικὴν ἢ μὲ τὴν ἀρνητικὴν σημασίαν της. «Διαισθάνομαι» σημαίνει ὅτι ἀντιλαμβάνομαι τὴν ὑποκρυπτομένην εἰς τὸ βάθος αἰτιολογικὴν σχέσιν ἢ, ἀντιθέτως, τὴν τελεολογικὴν ἔννοιαν ἢ καὶ τὰ δύο,

Ὅλοι αὐτοί, λοιπὸν, οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες δείχνουν τὰς ἀνευτέλους παλινωδίας τῶν ἀνθρώπων κατὰ μῆκος τῶν δύο ἄκρων τῆς «ἀντιφατικῆς κλίμακος».

Ἡ πνευματικὴ αὕτη κίνησις, ποὺ τὴν ὠνόμαζαν ἐποχὴ Διαφωτισμοῦ, συνίστατο, ὅπως λέγεται, εἰς τὴν διάδοσιν δῆθεν σαφῶν καὶ ἀπροκαλύπτων γνώσεων εἰς πάντα τὰ ζητήματα. Αὐτὲς ὅμως αἱ δῆθεν σαφεῖς καὶ ἀπροκάλυπτοι γνώσεις εἶχαν ὡς ἀφετηρίαν τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, καὶ ἡ ἀρχὴ αὕτη, ὡς προ-

κύπτει ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων, δὲν ἀποτελεῖ σαφῆ καὶ ἀπροκάλυπτον γνῶσιν, ἀφοῦ ἀνέκαθεν εἰς τοὺς αἰῶνας ἢ ἐν λόγῳ ἀρχὴ συσκοιῖζεται καὶ περιπλέκεται ἀπὸ τὴν ἀντιφατικὴ ἔννοια τοῦ αὐτεξουσίου, πού εἶναι, ἐξ ἴσου μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος καὶ ἀκόμη περισσότερον, μία ἔννοια σκοτεινὴ καὶ ὑπερβατικὴ.

Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ἀνασκόπησις μᾶς ἔχει ἤδη φέρει εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος μὲ τὰς ὑλιστικὰς κοσμοθεωρίας εἰς πλήρη σχεδὸν ἐπικράτησιν.

«Ὁ 19ος αἰὼν εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων τεχνικῶν ἀνακαλίψεων καὶ τῆς παρακμῆς τῶν μεταφυσικῶν θεωριῶν.

Ἡ πεποίθησις ὅτι μόνον διὰ τῶν μεθόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, δηλαδὴ διὰ τῆς αἰτιοκρατικῆς ὁδοῦ, εἶναι δυνατὴ ἡ ἀπόκτησις σαφοῦς γνώσεως ἔχει πλέον ὀριστικῶς ἐδραιωθῆ».

Ἡ ὁδὸς τῆς αἰτιότητος εἶναι ἐκείνη πού ἐξησφάλισε εἰς τὰς Φυσικὰς ἐπιστήμας τὴν ἀπόδειξιν περὶ τῆς βεβαίας ὑπάρξεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, μίαν ἀπόδειξιν ἔχουσαν, ὡς τόσον, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀντιφατικῆς φύσεώς μας, πάντοτε ἀμφισβητούμενον κῦρος.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ αἰτιότης, ἂν καὶ κατὰ βάθος ἀσύλληπτος καὶ ὑπερβατικὴ ἔννοια, διατυποῦται μὲ τόσην κατηγορηματικότητα καὶ μὲ τόσην φαινομενικὴν σαφήνειαν εἰς τὸν ὅρισμόν ὅτι «οὐδὲν γεννᾶται ἄνευ προὑπαρχούσης αἰτίας», ὥστε ἀφίνει πρὸς στιγμὴν τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς ἀδιαφιλονικήτου βεβαιότητος.

Ἐάν, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν, τὸ κάθε τι ἔχη ἀναγκαιῶς τὴν αἰτίαν του, σημαίνει ὅτι καὶ ἡ παράστασις, πού ἔχομεν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἄνευ αἰτίας. Ἀλλ' ἡ αἰτία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ βρισκεται παρὰ ἔξω ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀτομικότητος, ἔξω ἀπὸ τὸ λεγόμενον «ἐγώ» μας, εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον, τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὁποίου καὶ ἀποδεικνύει.

Ἐάν, λοιπόν, ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς μας, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ζητᾶμε παντοῦ καὶ πάντοτε κάποιαν αἰτίαν, καὶ ἂν πρὸς στιγμὴν ἔστω δεχθοῦμε ὅτι ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος εἶναι ψευδαίσθησις, θὰ εἴμεθα ὡς τόσον ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν αἰτίαν τῆς ψευδαισθήσεως. Μὲ τὴν ἀναζήτησιν ὅμως τῆς αἰτίας ἀποδεικνύομεν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀντικειμένου.

Καὶ μὲ τὴν ἀποδοχὴν, λοιπόν, ἀκόμη μιᾶς ψευδαισθήσεως ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξις τοῦ ἀντικειμένου, ἀφοῦ εἶναι ὑποχρεωτικὸν δι' ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν μίαν αἰτίαν αὐτῆς τῆς ψευδαισθήσεως (πού λέγεται παράστασις ἢ εἶδωλον ἀντικειμένου) καὶ ἡ αἰτία αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ βρισκεται παρὰ ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς, ἔξω

ἀπὸ τὸ «ἐγώ» μας, ποῦ λέγεται καὶ ἐλευθέρα βούλησις ἢ αὐτεξούσιον καὶ ποῦ δὲν νοεῖται παρὰ ὡς μὴ αἰτιότης.

Ἄλλὰ εἴαν πάλιν ἡ ὁδὸς τοῦ αὐτεξουσίου, ποῦ δὲν νοεῖται, δὲν συλλαμβάνεται ἀλλέως παρὰ ὡς μὴ αἰτιότης, ὡς ἄρνησις τῆς αἰτιότητος (καὶ ποῦ εἶναι δι' ἡμᾶς ὁμοίως μία δευτέρα ὁδὸς ἐξ ἴσου ὑποχρεωτικὴ ὅπως καὶ ἡ ἄλλη, τῆς αἰτιότητος), μᾶς προτάζει, ἀντιθέτως, νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡμπορεῖ κάτι νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ αἰτίας, ὅτι ἡμπορεῖ δηλ. κάτι νὰ γεννηθῇ ἐκ τοῦ μηδενός, εἴαν αὐτὸ εἶναι ὁμοίως γεγονός, σημαίνει ὅτι ἡ προηγουμένη βεβαιότης μας περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου παρεπιθύς κλονίζεται, ἀφοῦ καὶ ἡ παράστασις αὐτῆ δύναται ὁμοίως νὰ γεννηθῇ ἄνευ αἰτίας, ἐκ τοῦ μηδενός.

Τουτουτρόπως διὰ τῆς δευτέρας αὐτῆς ὁδοῦ (τοῦ αὐτεξουσίου), ποῦ εἶναι ἐξ ἴσου ὑποχρεωτικὴ ὅπως καὶ ἡ πρώτη (τῆς αἰτιότητος), ἡ ὑπαρξις τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου εἶναι, ἔστω καὶ διὰ μίαν μόνην στιγμὴν, εἰλικρινῶς ἐν ἀμφιβόλῳ.

Ἐπειθυμίζομεν πάλιν ἐνταῦθα ὅτι τὸ γνωστικὸν μας ὄργανον, εἰς οἵανδήποτε ἀπόπειραν διὰ τὴν ἀπόκτησιν γνώσεως, ἔχει μπροστά του ὁλόκοιτους δύο δρόμους ἀμοιβαίως ἀντιφατικούς.

Ἐάν, λοιπόν, ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς γνωστικὰς ἰκανότητας τοῦ ἀνθρώπου, ἡ προϋπόθεσις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν περὶ τοῦ ὑπαρκτοῦ τῶν φυσικῶν ὄντων, περὶ τῆς βεβαίας ὑπάρξεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου δύναται εὐλόγως νὰ ἀμφισβητηθῇ.

Διότι αὐτὴ ἡ λεγομένη γνωστικὴ ἢ ἐποπτικὴ ἰκανότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἓνας ἀντιφατικὸς συνδυασμὸς θέσεως καὶ ἀρνήσεως τῆς θέσεως, ἓνας συνδυασμὸς τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς ἐννοίας περὶ αὐτεξουσίου.

Αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ γνωστικὸν ὑποκείμενον, ὡς ἐκ τῆς ἀντιφατικῆς φύσεως τοῦ γνωστικοῦ του ὄργάνου, περιέρχεται εἰς τὴν δυσάρεστη θέσι ἀφ' ἑνὸς νὰ δεχθῇ, ἀφ' ἑτέρου συγχρόνως νὰ ἀρνηθῇ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου.

Οἷσδήποτε ἀπόπειρα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ἀπόκτησιν γνώσεως ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς φύσεως προσκρούει, λοιπόν, εἰς μίαν ἀνυπερβλήτον ἀντίφασιν.

Εἶναι φανερὸν ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν παρεμέρισαν ὀλίγον τὴν μίαν ἀποψιν καὶ ἐδέχθησαν τὴν ἄλλην. Ἐάν ὅμως ἔχωμεν αὐτὸ τὸ δικαίωμα νὰ παραμερίζωμεν τὴν μίαν ἀποψιν ὑπὲρ τῆς ἄλλης, θὰ ἠδυνάμεθα καὶ ἀντιθέτως νὰ παραμερίσωμεν τὴν δευτέραν ὑπὲρ τῆς πρώτης, τὴν αἰτιότητα ὑπὲρ τοῦ αὐτεξουσίου, ὅποτε καὶ ὀδηγούμεθα διὰ τοῦ πλήρους παραμερισμοῦ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, εἰς τὴν ἀρνήσιν τῶν πάντων, εἰς τὸν ἄκρατον ἰδεαλισμόν.

Εἰς αὐτὴν τὴν ἀποκαρδιωτικὴν ἰδεαλιστικὴν εἰκόνα, ὅτι ὁλό-

κληρος ἢ φύσις δὲν ὑφίσταται, ὅτι εἶναι πλάσμα τῆς φαντασίας τοῦ ἀνθρώπου, νοητικὸν κατασκευάσμα—φαινόμενον—, εἰς αὐτὸ τὸ ἀπελπιστικὸν τέρμα θὰ μᾶς ἔφερε, εἰάν ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατὴ ἢ ὀλοκληρωτικὴ ἄρνησις τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος. Ἄλλὰ δὲν εἶναι ἀνθρωπίνως δυνατὴ.

Διότι γνωστικὸν ὄργανον δὲν εἶναι μόνον ἡ ἔννοια τοῦ ἰντελερμινισμοῦ - τῆς ἀπροσδιοριστίας - τοῦ αὐτεξουσίου — ἀλλὰ μαζὶ καὶ ἡ ἀντίθετος ἔννοια τοῦ ντετερμινισμοῦ - τῆς αἰτιοκρατίας - τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος.

Εἰς τὸ ἀντίθετον τέρμα ἐνὸς ἀμιγοῦς καὶ στυγνοῦ Φαταλισμοῦ, τοῦ καθ' ἑαυτὸ μοιροκρατικοῦ ὕλισμοῦ θὰ ἐφθάναμε, εἰάν ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατὴ, ὅπως πρὸς στιγμὴν ἐνομίσθη κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, ἡ ὀλοσχερὴς ἀπόρριψις τῆς ἰδεαλιστικῆς ἰδέας, ἡ ὀριστικὴ ἀπομάκρυνσις μας ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπροσδιοριστίας ἢ τοῦ αὐτεξουσίου.

Τὸ μεγάλο αὐτὸ παλιρροιακὸν κῦμα τοῦ 19ου αἰῶνος ἠπέλησε φαινομενικῶς νὰ ἀφανίσῃ τὴν μίαν ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς ἀντιφατικὰς ἔννοιαι, ἐγκαθιδρῶν παντοῦ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος.

Ἡ ἐπιστῆμη φαινομενικῶς δὲν ἐδέχετο συμβιβασμοὺς μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς αὐταρχίας. Ὁ 19ος εἶναι ὁ αἰὼν τοῦ φαινομενικοῦ θριάμβου τῆς αἰτιοκρατίας.

Ἡ ὕλιστικομηχανικὴ ἀντίληψις ἔχει ὀριστικῶς ἐπιβληθῆ ὄχι μόνον εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ φυσικὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἐπέκεινα πρὸς τὸ πεδίον τῆς ψυχολογίας.

Αὕτῃ ἡ περίοδος στὴν ἐπιστημονικὴ ἱστορία ἐδημιούργησε τὴν ψευδαίσθησιν ὅτι ἡ αἰτιοκρατικὴ ὁδὸς εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Γιὰ ἓνα μεγάλο διάστημα χρόνου ἠγνοήθη σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν ἡ δευτέρα ὑπάρχουσα ἀντιφατικὴ ὁδός.

Ἡ διὰ τῶν μαθηματικῶν παράστασις τῆς φύσεως ἀποτελοῦσε, λέγουν, κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, τὸν κύριον σκοπὸν (!) τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἄλλ' ἂν ὁ ἀνθρώπος εἶναι εἰς θέσιν νὰ θέτῃ σκοπούς, κατέχει προφανῶς καὶ ἄλλην τινὰ μυστηριώδη δύναμιν, ἣν εἰς καθ' ἑαυτὴν ἀναιρεῖ τὴν περὶ τῆς ἀπολύτου ἰσχύος τῶν μαθηματικῶν ἢ τῆς φυσικῆς αἰτιοκρατίας ἀντίληψιν.

Εἰς ὅλας, μὰ ἀνεξαιρέτως εἰς ὅλας, τὰς λεγομένας αἰτιοκρατικὰς ἢ ὕλιστικὰς κοσμοθεωρίας, παρεισέρχεται λαθραίως καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐν ἀγνοίᾳ μας, ἡ ἀντιφατικὴ ἔννοια τῆς σκοπιμότητος, ἢ ἀντιφατικὴ ἔννοια τῆς ἀπροσδιοριστίας.

Μία μεγάλη καὶ χονδροειδὴς ἀντίφασις, συνισταμένη εἰς τὴν ταυτόχρονον ἀποδοχὴν καὶ ἄρνησιν τοῦ ἰδίου πράγματος, κρύπτεται ὀπισθὲν οἰασδῆποτε αἰρέσεως ἢ θεωρίας ἐξτρεμιστικῆς ἢ συμβιβαστικῆς.

Τελεολογικὴ αἰτιοκρατία καὶ τελεολογικὴ αἰτιότης εἶναι ἐκ-

φράσεις καθ' ολοκληρίαν αντιφατικές. Μέσα σ' αὐτὴ τὴ θετικο-ἀρνητικὴ ἀντίφασι φαίνεται νὰ κρύπτεται ἡ ἀλήθεια καὶ ἐκεῖ μέσα ἀναζητῶντάς τὴν ἀγωνίζονται εἰς ὄλους τοὺς αἰῶνας οἱ ἄνθρωποι ματαιολογοῦντες.

Μὲ ἓνα πρόχειρο ἀκόμα βλέμμα ἀνακαλύπτουμε τὰ κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς ἀντίθετα παλιρροιακὰ ρεύματα ἀναταράσσοντα καὶ μετακινουῦντα ἀδιακόπως τὴν ἀνθρώπινη γνῶσι μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων, εἰς τὰς διαφόρους βαθμίδας τῆς «Γνωσιολογικῆς κλίμακος».

Τελευταίως ἀπὸ 25 - 50 ἐτῶν ἄρχισε πάλιν νὰ διαγράφεται μιὰ νέα παλιρροιακὴ κίνησις τείνουσα εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς μηχανικῆς ἐρμηνεύσεως τοῦ κόσμου. Ἄρχισε δηλ. νὰ ἐμφανίζεται μιὰ νέα παλινωδία πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτεξουσίου, πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπροσδιοριστίας, μιὰ νέα κίνησις ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀρνήσιν τοῦ καθολικοῦ κύρους τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος — ἢ καὶ τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἀρχῆς αὐτῆς (!)

Οἱ ἴδιοι ἐκπρόσωποι τῆς ἐπιστήμης ποὺ κατὰ τὴν Ἀναγέννησι ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ ἀρνητικὸν ἄκρον καὶ πλησιάζουν τὸ θετικὸν — οἱ ἴδιοι αὐτοὶ ποὺ ἀποκηρύσσουν τὴν μεσαιωνικὴν νοοτροπίαν τὴν διαβλέπουσαν παντοῦ, εἰς ὅλας τὰς φυσικὰς ἐκδηλώσεις, σκοπιμότητα καὶ διευθυνομένην δρασίαν, οἱ ἴδιοι αὐτοὶ ποὺ ἐπέτυχον ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν μὲ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος τὰ τόσα μεγαλειώδη ἔργα τῆς συγχρόνου ἠλεκτρομηχανικῆς, ἡ ἰδία αὐτὴ παράταξις τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐπιστήμης ὑποκλίνεται σήμερον πάλιν πρὸς τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀπροσδιορίστου.

Ἡ τελευταία αὐτὴ ὑπόκλισις (ténérence) πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπροσδιοριστίας δὲν προῆλθε ἀπὸ τὸ ἱερατεῖον, οὔτε καὶ ἀπὸ τοὺς θεολόγους, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς ἐπιστήμονας. Οἱ νόμοι εἰς τοὺς ὁποίους ὑπακούει τὸ ἠλεκτρόνιον φαίνονται σήμερα εἰς τοὺς φυσικοὺς ἀκατανόητοι. Οἱ νόμοι αὐτοὶ δύσκολα θὰ μπορούσαν νὰ μποῦν κάτω ἀπὸ τὴν αἰτιοκρατικὴν μέθοδο.

Ἐπάρχει μιὰ τάσι νὰ δεχθοῦν καὶ εἰς τὸ ἠλεκτρόνιο κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν ἐλευθέρω βούλησι (Heisenberg).

Νέα ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴν αἰτιοκρατικὴν ἔννοια καὶ προσέγγισις, παλινωδία πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτεξουσίου, πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπροσδιορίστου. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἄγεται καὶ φέρεται διὰ μέσου ὄλων τῶν αἰώνων ἀπὸ τὸ ἓνα εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον «τῆς ἀντιφατικῆς κλίμακος» ὑπόδουλον μιᾶς ἀκαταλήπτου διπροσωπίας.

Κατὰ τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη προϋπόθεσιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, πᾶν τὸ γινόμενον ἐξαρτᾶται ἀπὸ αἰτιόν τι. Ἡ κατηγορηματικὴ αὐτὴ πρότασις, ποὺ φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως τόσον ἀκλόνητος καὶ αὐτοβεβαία, τίθεται ἀμέσως ὑπὸ ἀμφισβήτησιν διὰ τῆς ἀντιφατικῆς ἔννοιας τοῦ αὐ-

τεξουσίου πού αποτελεί τὸ ἕτερον ἡμισυ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ ἀνευρίσκεται ὁμοίως πανταχοῦ παρὸν μέσα εἰς ὅλες τὶς ἀνθρώπινες ἐκδηλώσεις.

Ἐπάνω εἰς τὶς δύο αὐτὲς ἔννοιες κινεῖται ἡ φιλοσοφία ὅλων τῶν αἰώνων. Ἐπάνω σ' αὐτὲς οἰκοδομοῦνται ὅλαι αἱ ἀντιμαχόμεναι κοσμοθεωρίαι. Ἐπάνω σ' αὐτὲς τὶς δύο ἔννοιες ξετυλίγεται ὁλόκληρος ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως.

Διαρχικὰ εἶναι στὸ βάθος ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα ἀκόμη καὶ τὰ πραγματοποιοῦντα διὰ μιᾶς βεβιασμένης συγχωνεύσεως τῶν δύο ἀντιφατικῶν ἄκρων τὴν μονιστικὴν θεωρίαν τῆς ταυτότητος (Γαυτοτικὸς Μονισμός).

Τὸ ἴδιο πάντοτε ἀνεξάντλητο θέμα. Περιορισμὸς ἢ καὶ ἀμφισβήτησις τοῦ κύρους τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἐκ τῶν δύο αὐτῶν ἐννοιῶν καὶ συγκερασμὸς αὐτῶν ὑπὸ τὴν α ἢ τὴν β ἀναλογίαν. Καὶ ἡ μεγάλη ἀνιυλιστικὴ κίνησις τῶν τελευταίων ἐτῶν μὲ ἐπικεφαλῆς πολλοὺς σημαίνοντας ἀτομικοὺς φυσικοὺς εἶναι μία ἀπὸ τὶς πολλὰς φάσεις τῆς διεξαγομένης ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ἀπροκαλύπτου ἢ συγκεκαλυμμένης πολεμικῆς κατὰ τοῦ κύρους τῆς ἰδίας ἀρχῆς.

Ἡ πολεμικὴ αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ πρωτοτυπίαν, ἀσχέτως ἂν διεξάγεται ἐκάστοτε μὲ μιᾶν καινοφανῆ ὁρολογίαν. Τὴν ἐπανευρίσκομεν εἰς τὰ ἰδεαλιστικὰ συστήματα τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἰδιαιτέρως εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν Σκεπτικῶν, ἀπροκαλύπτως μάλιστα εἰς τὸ σύστημα τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Αἰνησιδήμου, καταπολεμοῦντος μετὰ φανατισμοῦ καὶ ἀπεριφράστως τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτίας.

Εἰς τοὺς σφοδροὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας τοῦ Μεσαίωνος ἀνευρίσκομεν συγκεκαλυμμένην ὑπὸ μιᾶν ποικίλην ὁρολογίαν τὴν ἰδίαν πάντοτε πολεμικὴν καὶ ἄμυναν ἐναντίον ἢ ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀρχῆς. Πολλάκις μάλιστα ἀπροκαλύπτως, ὅπως εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀραβοῦ Ἀλγαζέλη Πυρρωνιστοῦ καὶ Μυστικιστοῦ «ἀμφισβητοῦντος ἀναφανδὸν καὶ χωρὶς περιφράσεις τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος».

Μεταξὺ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων ἐκεῖνος, ὅστις ἀντιμετώπισε μετὰ σθένους τὸ ἴδιον ζήτημα καὶ ἐτάχθη ὡς φαίνεται ἀπροκαλύπτως κατὰ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, ἂν καὶ ἔζησε εἰς ἐποχὴν ἀνόδου τῆς αἰτιοκρατικῆς ἰδέας, εἶναι ὁ Ἀγγλος φιλόσοφος David Hume (1711 - 1776).

Ἄλλ' ἡ ἀπόπειρα τοῦ Hume νὰ ἀρνηθῇ ὀλοσχερῶς τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος ἦτο ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένη, ὅπως κάθε παρομοία ἀπόπειρα, λόγῳ τοῦ ἰδιάζοντος χαρακτήρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως συνισταμένου εἰς μιᾶν ἀντιφατικὴν

καὶ ὁμολογουμένως ὑπερβατικὴν σύνθεσιν τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητας καὶ τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς.

Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἐξ αὐτῆς τῆς ἀντιφατικῆς τοῦ φύσεως ὑποχρεωτικῶς ἄγεται καὶ φέρεται ἀπὸ τῆ μιᾶ ἐννοια στὴν ἄλλη μὴ δυνάμενος νὰ κρατηθῆ περισσότερον ἀπὸ μίαν μόνην στιγμὴν ἐπὶ τοῦ ἐνὸς ἀποκλειστικῶς σκέλους, τοῦ θετικοῦ ἢ τοῦ ἀρνητικοῦ, κάθε παρομοία ἀπόπειρα εἶναι ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένη.

«Ὁ νόμος τῆς αἰτιότητας εἶναι, κατὰ τὸν Hume, παραίσθησις προερχομένη ἀπὸ τὴν κανονικότητα τῆς ἐπαναλήψεως ἐνίων φυσικῶν φαινομένων καὶ ἀπὸ τὴν τάσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος νὰ προσθέτῃ εἰς τὴν διαδοχὴν αὐτὴν τὴν ἐννοίαν τῆς ἀναγκαιότητος». Τοιοῦτοτρόπως ἡ αἰτιότης κατανιᾶ νὰ ταυίζεται ὑπὸ τοῦ Hume μὲ τὴν διαδοχὴν, τὴν χρονικὴν συνακολουθίαν, θεωρουμένη ἄσχετος καὶ ξένη πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς ἀναγκαιότητος, πρὸς τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης.

Εἶναι ὅμως ἐρώτημα, ἐὰν ἡ αἰτιότης ἠμπορῆ νὰ διαχωρισθῆ ἀπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς πρόκειται ἔδῳ νὰ μελετήσωμεν.

«Εἰς τὰς περιπτώσεις ὅπου τὸ Α εἶναι αἰτία τοῦ Β, τὸ Α ὑποτίθεται χρονικᾶ προγενέστερον τοῦ Β. Ἐν τούτοις μπορεῖ κανεὶς στὴ καθαρὴ θεωρίᾳ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὴν ἐννοία τῆς αἰτιότητος τὴ χρονικὴ διαδοχὴ. Ὅταν λ. χ. ὁ φυσικὸς λέγει : «ἡ δύναμις ἔχει ἀποτέλεσμα τὴν ἐπιτάχυνση» δὲν ἐνυφαίνει οὔ αὐτὴ τὴ συνάρτηση τὴν ἐννοία τῆς χρονικῆς διαδοχῆς. Ἄλλωστε, διὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸ παράδειγμα τοῦ Hume, ἡ σφαῖρα Α τοῦ μπιλλιάρδου ποῦ διευθύνεται εἰς τὴ σφαῖρα Β γιὰ νὰ τὴ χτυπήσῃ δὲν εἶναι, ἅμα σκεφτοῦμε τὸ πρᾶγμα μὲ ἀκρίβεια, ἡ αἰτία ποῦ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώθηση τῆς Β. Κατ' αὐστηρὸ προσδιορισμὸ αἰτία ἔδῳ εἶναι ἡ κρούση. Ἀλλὰ κρούση τῆς Α ἐπάνω στὴ Β καὶ ἀπώθηση τῆς Β δὲν εἶναι δύο ξεχωριστὰ γεγονότα, ποῦ τὸ ἓνα προηγεῖται ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ ἓνα καὶ τὸ ἴδιο γεγονὸς ποῦ ἀπὸ μιᾶ ἀποψη εἶναι κρούση (αἰτία) καὶ ἀπὸ μιᾶ ἄλλη εἶναι ἀπώθηση (ἀποτέλεσμα)».¹

Εἰς αὐτὸ τὸ ζήτημα, ἐὰν χρόνος καὶ αἰτιότης εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα, ὅπως φαίνεται ἴσως νὰ παραδέχεται ὁ Hume, δύναται νὰ δοθῆ καὶ καταφατικὴ καὶ ἀποφατικὴ ἀπάντησις.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ κατανοηθῆ ὅτι αἱ λέξεις δὲν εἶναι παρὰ τύποι, πολύμορφα σχήματα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, τῆς ὁποίας ἡ πραγματικὴ φύσις μᾶς διαφεύγει.

Τί εἶναι κατὰ βάθος ἡ αἰτιότης ἢ ἡ ἀναγκαιότης δὲν γνω-

1. Παπανούτσου: Γνωσιολογία, σελ. 171,

ρίζομεν, ὅπως ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν τί εἶναι ὕλη καὶ ἐνέργεια. Ἐκεῖνο ποῦ διὰ τῆς διαισθήσεως κατορθώνομεν νὰ ἀνιχνεύσωμεν εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀντιθέσεως, ποῦ βρίσκεται πάντα κρυμμένος εἰς τὸ βάθος, εἰς τὸν πυρῆνα ὄλων τῶν λέξεων, ἢ θετικο - ἀρνητικὴ ἀντίφασις τοῦ ὄργάνου τῆς γνώσεως.

Πῶς θὰ βεβαιωθοῦμε ἐὰν ἡ αἰτιότης, ὅπως ἐξαγγέλλει ὁ Hume, ταυτίζεται μὲ τὴν χρονικὴν διαδοχὴν, ἐὰν προκαταβολικῶς δὲν συμφωνήσουμε ὅλοι ἐπάνω στὴν ἀκριβῆ σημασιολογίαν τῶν διαφόρων λέξεων; Ἄλλ' αἱ λέξεις δὲν εἶναι παρὰ σύμβολα ἀπεικονίζοντα πιστῶς αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς ἀντιφατικῆς μας φύσεως — τὴν ἀντιφατικὴν ὑφὴν τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ πάλιν ἐδῶ ὅτι γνωστικὸν ὄργανον δὲν ὑφίσταται χωρὶς τὰς δύο ἀμοιβαίως ἀντιφατικὰς ἐννοίας, τῆς αἰτιότητος καὶ τοῦ αὐτεξουσίου, χωρὶς τὰς ἐννοίας ὑποκειμένου - ἀντικειμένου, χωρὶς τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀρνητικὸν ἠνωμένα.

Ὁ μόνος ἴσως ὑπάρχων τρόπος καθορισμοῦ τῆς σημασίας ἢ τοῦ ὅρισμοῦ ἐνὸς οἴουδήποτε φιλοσοφικοῦ ὄρου ἢ μιᾶς οἴασδήποτε λέξεως εἶναι ἡ ἀναγωγή της εἰς τὴν «ἀντιφατικὴ κλίμακα».

Ἄτυχῶς ἡ ταξινομήσις τῶν λέξεων εἰς τὰς διαφόρους βαθμίδας δὲν εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ὑποχρεωτικὴ δι' ὅλους, ἀλλ' ἀπλῶς ζήτημα ἰδικῆς μας εὐαρεσκείας καὶ προτιμήσεως, τὸ πολὺ ζήτημα σιωπηρᾶς συμφωνίας, κατὰ συνθήκην. Οὕτω ἡ σημασία μιᾶς λέξεως δύναται νὰ συμπέσῃ μὲ τὴν σημασίαν μιᾶς οἴασδήποτε ἄλλης, ἐφ' ὅσον τυχὸν καὶ αἱ δύο αὐταὶ λέξεις θὰ ἐταξινομοῦντο εἰς τὴν ἰδίαν βαθμίδα.

Δοθέντος ὅμως ὅτι κάθε λέξις ἔχει μικτὸν θετικο - ἀρνητικὸν πυρῆνα καὶ ὅτι φυσικὴ ὀροθετικὴ γραμμὴ δὲν ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ ποσοστοῦ, ἡ ἀναλογικὴ σύνθεσις τῶν δύο ἡμίσεων εἶναι καθαρῶς ζήτημα προσωπικῆς μας εὐαρεσκείας ἢ ὠφελιμότητος ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν ἔννοιαν.

Οὕτω, ἐὰν ἡ λέξις χρόνος ἐτοποθετεῖτο τυχὸν ὑπὸ τινος εἰς τὴν τριακοστὴν λ.χ. βαθμίδα καὶ προσεδένετο μὲ μίαν θετικο - ἀρνητικὴν ἀναλογίαν 30 μὲ 70 οἴο, εἶναι δυνατὸν ἡ λέξις αὕτη νὰ συμπέσῃ μὲ τὴν σημασίαν μιᾶς οἴασδήποτε ἄλλης, ὅπως λ.χ. εἶναι ἡ λέξις αἰτιότης, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ δευτέρα αὕτη θὰ ἐλαμβάνετο μὲ τὴν ἰδίαν θετικο - ἀρνητικὴν ἀναλογίαν.

Εἶναι ἐντεῦθεν ἀπαραίτητον ἐπὶ μιᾶς οἴασδήποτε ὑπαρχούσης διαφωνίας νὰ ἐξετάζωμεν τὰς θετικο - ἀρνητικὰς ἀναλογίας τῶν ὑπὸ κρίσιν λέξεων. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τὰ πάντα καὶ ἀποδεικνύονται καὶ δὲν ἀποδεικνύονται.

Ὅλαι αἱ λέξεις εἶναι μικταὶ θετικο - ἀρνητικαί, τὰ δύο δὲ